

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА. ОРГАНІЗАЦІЯ ПРОТИДІ ЗЛОЧИННОСТІ

Ю.І. Азаров

кандидат юридичних наук, доцент

В.К. Весельський

кандидат юридичних наук, професор

Ю.Б. Комаринська

кандидат юридичних наук

(Національна академія внутрішніх справ)

УДК 343.982

СТВОРЕННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ПРОГРАМИ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ВБИВСТВ НА ЗАЛІЗНИЧНОМУ ТРАНСПОРТІ

У статті досліджено питання створення пізнавальної програми при розслідуванні вбивств на залізничному транспорті, що дозволить підвищити ефективність розслідування злочинів зазначеної категорії.

Ключові слова: *вбивство, самогубство, залізничний транспорт, залізнична травма.*

В статье исследуются вопросы создания познавательной программы при расследовании убийств на железнодорожном транспорте, что позволит повысить эффективность расследования преступлений указанной категории.

Ключевые слова: *убийство, самоубийство, железнодорожный транспорт, железнодорожная травма.*

The article investigates the issues of creating educational programs in the investigation of murder in railway transport, which will increase the effectiveness of the investigation of crimes in this category.

Keywords: *murder, suicide, railway transport, railway trauma.*

Постановка проблеми. При доказуванні у кримінальній справі насамперед мають бути встановлені ті обставини, які стосуються події злочину [1, с. 190-191].

Під час розслідування убивств слідчий повинен встановити обставини, коло яких значною мірою визначається специфікою цих зло-

чинів. Так, підлягають встановленню: точне місце та час вчинення злочину (адреса приміщення або координати місцевості, день, час, за можливості і хвилини, а також тривалість вчинення злочину); дії винуватця з підготовки до злочину: механізм вчинення злочину; знаряддя вбивства та інші засоби, що використовувалися злочинцем; дії злочинця з приховування злочину та його участі в ньому; наявність причинного зв'язку між діями злочинця та наслідками, що настали; роль кожного учасника в груповому злочині; характер наміру винного, цілі та мотиви його дій; особу винного, дані, що його характеризують; особу жертви, дані, що його характеризують, у тому числі віктимологічний аспект поведінки.

Залежно від того чи іншого різновиду убивства встановленню підлягають й інші обставини. Так, при виявленні частин розчленованого трупа встановлюється приналежність усіх виявлених частин одному трупу, спосіб та механізм розчленування [2].

Щодо убивств, замаскованих під нещасний випадок або самогубство на залізничному транспорті, М.М. Кузнєцов зазначив, що у справах про вбивство встановлення факту приховування трупа забезпечується при наявності інформації, що вказує на мотиви, місце, час, спосіб приховування, можливих учасників [3]. Вирішальним на першому етапі може бути комплекс оперативно-розшукових заходів, допоміжним – огляд та обшук. Після виявлення трупа або його частин визначальне значення буде мати судово-медична експертиза, за допомогою якої встановлюється причина, час настання смерті та інші обставини, що безпосередньо стосуються факту приховування. Результати судово-медичної експертизи та інші докази використовуються для встановлення злочинця, який переховується, та його викриття. Таким чином, з'ясування факту приховування нерідко сприяє розкриттю всього злочину [3, с. 137].

Особливості порушення кримінальної справи за фактами убивств, що вчинені на об'єктах залізничного транспорту, полягають у тому, що, як правило, отримання інформації про виявлення трупа людини або його частин потребує проведення попередньої перевірки даної інформації. Основним завданням такої перевірки є встановлення події злочину та отримання відповіді на запитання: що відбулось – убивство, самогубство, або нещасний випадок?

Вирішенню даного завдання сприяє використання таких методів дослідчої перевірки: своєчасне прийняття заяви (повідомлення) про вбивство за фактом виявлення трупа людини або його частин; огляд місця події та трупа; медичне дослідження трупа; попереднє дослідження слідів злочину; опитування громадян; проведення інших оперативно-розшукових заходів [4].

Найчастіше в практиці розслідування убивств, що вчинені на залізничному транспорті, підставами для порушення кримінальної справи є повідомлення, що надходять до органів внутрішніх справ, про виявлення трупа або його частин. Це можуть бути повідомлення

посадових осіб залізничного транспорту, медичних установ, моргів, куди було доставлено пораненого або вбитого; громадян, які виявили труп або його частини; очевидців злочину. Таким приводом може слугувати також явка вбивці з повинною.

Однак ці повідомлення (заяви) самі по собі зазвичай не є достатніми для порушення кримінальної справи. Доти, доки суб'єкти розслідування (орган дізнання, слідчий, відповідний прокурор, за згодою якого приймається рішення про порушення кримінальної справи) не перевіряють їх за участю спеціаліста в галузі судової медицини, вони, як правило, не можуть зробити висновок про наявність ознак злочину, а значить, і про наявність підстав для порушення кримінальної справи. Такими підставами є насильницький характер смерті та дані, що вказують на винність у смерті загиблого іншої особи.

Існує думка, що вирішення питання про порушення кримінальної справи у випадках виявлення трупа з явними ознаками насильницької смерті або його частин не викликає особливих складнощів [5; 6].

На думку О.Г. Кузнєцова, при вирішенні питання про порушення кримінальної справи, наприклад, у випадках виявлення частин розчленованого трупа, необхідно виходити перш за все з того, які це частини. Так, наприклад, при виявленні голови або тулуба людини кримінальна справа повинна бути порушена негайно. Тобто порушення кримінальної справи за ознаками вчиненого убивства не викликає складнощів лише у випадках виявлення частин людського тіла, відсутність яких несумісна із життям [7].

Вважаємо позицію О.Г. Кузнєцова стосовно розслідування убивств, вчинених на об'єктах залізничного транспорту, дещо сумнівною. Звичайно, розчленований тулуб або відокремлена голова людини – факт, несумісний із життям. Але при вирішенні питання про порушення кримінальної справи за фактом виявлення трупа або його частин на об'єктах залізничного транспорту слідчого в першу чергу цікавить не те, які частини тіла виявлено. Слідчий повинен з'ясувати, в результаті чого виникло розчленування трупа – або людина потрапила під потяг випадково, виявивши необережність, або злочинець, наприклад, який вчинив вбивство, розчленував труп та поклав його під потяг або на залізничну колію з метою інсценування нещасного випадку. Тому, приймаючи рішення про порушення кримінальної справи, слідчий насамперед повинен орієнтуватися на наявність або відсутність явних ознак кримінальної події.

Таким чином, прийняття рішення про порушення кримінальної справи у зв'язку із виявленням трупа або частин тіла людини на залізничних шляхах або в безпосередній близькості від них у ряді випадків являє собою значну складність, так як досить часто, незважаючи на очевидний насильний характер смерті, буває складно відразу визначити, в результаті чого наступила смерть – убивства, самогубства або нещасного випадку.

Нерідко слідчий та спеціаліст у галузі судової медицини (або ін-

ший лікар) при огляді місця події і трупа також не мають можливості визначити факт насильницької смерті. Це буває, коли на трупі відсутні явні сліди злочину (наприклад, при отруєнні жертви). В даному разі версія про те, що людина померла природною смертю в результаті хвороби або старості, може бути підтверджена або спростована лише через деякий час результатами патологоанатомічного дослідження трупа [8, с. 26].

Отже, прийняття законного та обґрунтованого рішення про порушення кримінальної справи за ознаками убивства, вчиненого на залізничному транспорті, у більшості випадків неможливо без отримання додаткової інформації. Тому якщо при виявленні трупа або його частин даних, що вказують на ознаки убивства, на думку слідчого, для вирішення питання про порушення кримінальної справи недостатньо, він не лише вправі, але й зобов'язаний ст. 97 КПК України [1] провести необхідні перевірочні дії, тобто попередню перевірку отриманої інформації про злочин.

Як би майстерно злочинець не створював обстановку місця певної події та як би правдоподібно він себе не поведив, ухиляючись від відповідальності, завжди існують об'єктивний та суб'єктивний фактори, що перешкоджають приховуванню істини.

У силу наявності об'єктивного та суб'єктивного факторів у інсценованій злочинцем обстановці місця події залишаються обставини, що суперечать припущенням слідчого про хід події – негативні обставини, виявлення яких може свідчити про наявність інсценування.

Наприклад, у результаті огляду трупа у справі про нещасний випадок на залізниці поряд із транспортними ушкодженнями були виявлені колото-різані рани, наявність яких у цьому випадку є негативною обставиною щодо припущення нещасного випадку. На це однією з перших вказала В.О. Коновалова [9, с. 53-59], в подальшому на цю обставину звертали увагу й інші автори [10, с 37-39].

Тому під час огляду місця події та трупа загиблої людини слідчий повинен звертати увагу на всі, навіть незначні деталі та обставини події. Специфіка залізничного транспорту не завжди сприяє збереженню всієї необхідної та важливої для розслідування інформації, для визначення події, що сталася.

Так, при виявленні людини або трупа зазвичай локомотивна бригада зупиняє потяг (якщо швидкість потяга на даний момент менше 140 км/хв) та повідомляє про це черговому по станції [11]. Якщо ж наїзд не був помічений локомотивною бригадою цього потяга та труп виявлено іншими працівниками залізничного транспорту або сторонніми особами (членами локомотивної бригади зустрічного потягу, наступного, шляховими обхідниками та ін.), необхідно докласти всіх зусиль для встановлення локомотива з метою виявлення слідів наїзду (бризки крові, волосся, частини тіла людини). Встановлення особи членів локомотивної бригади необхідно також і тому, що вони на початковому етапі розслідування є єдиними свідками події. Їх детальний

допит допоможе встановити картину події.

Важливе значення має встановлення місця вчинення вбивства. Якщо місце виявлення трупа не є місцем вбивства, це можна установити при його огляді за відсутністю тих слідів, що повинні бути (наприклад, калюжі крові), і наявністю таких слідів, яких не має бути (сліди волочіння трупа, сліди бруду на взутті трупа, якого немає на місці виявлення трупа, наявність трупних плям там, де їх не повинно бути при даній позі трупа, і т.д.). Складніше встановити місце, де відбулось вбивство, якщо труп переміщено на значну відстань. Однак цю задачу можна розв'язати шляхом фіксації при зовнішньому огляді трупа слідів і мікрослідів (бруд, пил, волокна одягу, насіння і пилок рослин і т.д.), що дозволяють установити місце вчинення злочину й оглянути його.

Значення для слідчої практики також має встановлення місця події і в тих випадках, коли труп не приховують, а лише переносять в інше місце. Перенесення трупа з місця вчинення без приховування у справах про злочини проти життя та здоров'я громадян – рідкісний прийом, він має місце лише у справах про вбивство. Як правило, перенесення трупа як без приховування, так і з приховуванням проводиться у відсутності очевидців.

При приховуванні трупа або його частин, їх перенесенні в інше місце основними діями, що встановлюють приховування, окрім допиту підозрюваного (обвинуваченого), є обшук, огляд місця події, огляд предметів та призначення різноманітних експертиз.

Основними видами прийомів приховування є знищення, спотворення та розчленування трупа, загальною ознакою яких є те, що всі вони безпосередньо спрямовані на порушення фізичної цілісності трупа жертви.

Основними слідчими діями при знищенні, спотворенні та розчленуванні трупа є пред'явлення його для впізнання з метою встановлення особи жертви; огляд та призначення експертиз, в ході яких можуть бути встановлені особа убитого, причина смерті, належність частин тіла одній і тій же людині, а також допит осіб, на основі показань яких може бути встановлена особа загиблого та обставини вбивства [12, с. 56-58].

При розслідуванні убивств, замаскованих під нещасний випадок або самогубство на об'єктах залізничного транспорту, необхідно звертати увагу на встановлення змін на місці події. Зміни на місці події (сліди) можна розділити на дві великі групи: сліди, що утворилися в результаті взаємодії вбивці і жертви – сліди їх дій, що відбилися на місці події; сліди дій осіб, непричетних до розслідуваної події.

Під час розслідування важливо відразу відокремити сліди першої групи від другої. Для цього до початку огляду має бути проведено опитування очевидців і всіх інших осіб, що знаходилися на місці події, з приводу того, чи змінювалась обстановка цього місця, з наступним допитом цих осіб за необхідності [13, с. 268].

Особа потерпілого встановлюється в територіальних органах міліції, куди родичі звертаються із заявами про його зникнення, шляхом огляду документів, записної книжки, особистих речей з мітками, а також шляхом опитування мешканців з пред'явленням фотокартки. Після встановлення особи потерпілого з'ясовується спосіб його життя і характер взаємин з родичами, товаришами по службі і знайомими.

Аналіз слідчої практики та криміналістичної літератури дозволяє говорити про такі способи встановлення особи потерпілого у справах про вбивства на залізничному транспорті:

1. Вивчення речей загиблого, що виявлені в ході огляду місця події, документів, листів, що знаходились при ньому, тощо.

Так, наприклад, на одязі трупа можуть бути позначки, що вказують на особу загиблого, фірмові знаки з найменуванням фабрики, ательє та міста, де виготовлена одяга. Носієм орієнтуючої інформації про особу потерпілого може бути і вид одягу (залізнична форма, військове обмундирування, національний одяг тощо).

При наявності підстав вважати, що загиблим є провідник пасажирського потяга або вагона з вантажем, необхідно вивчити залізничні документи, в яких вказуються дані цих осіб. Крім того, необхідно допитати інших робітників залізничного транспорту, які слідували разом з даними особами, і якщо останні підтвердять зникнення осіб, які перевіряються, пред'явити їм загиблого для впізнання [8, с. 34].

Проведення такої процедури (встановлення даних загиблого) було би спрощено, якби проїзні документи на залізничному транспорті в Україні були іменні. Адже згідно з Постановою Кабінету Міністрів від 19 березня 1997 р. № 252 “Про порядок обслуговування громадян залізничним транспортом” оформлення проїзних документів, крім тих, що дають право на пільговий та безоплатний проїзд, здійснюється без подання паспорта чи іншого документа, який посвідчує особу. Та навіть прізвище та ініціали особи, яка користується пільговим проїздом, заносяться лише у проїзні документи міжміського та далекого сполучення, а у проїзному документі на проїзд у поїзді приміського сполучення прізвище та ініціали особи не зазначаються. Усі проїзні документи зберігаються у провідника пасажирського вагона, якщо би в них були зазначені дані особи, то в разі відсутності документів у загиблого встановити його особу було би простіше.

2. Використання відомостей про професійні ознаки, виявлені на трупі, або його частинах, або на супутніх предметах; ознаки перенесених захворювань тощо.

Так, наприклад, сліди мазуту, характерні для виконання робіт на залізниці, можуть свідчити про те, що загиблий є робітником локомотивного, вагонного або шляхового господарства. Виявлення плям масляних та інших фарб, характерних для муляра або художника, є важливим відправним моментом для організації пошуку жертви серед представників зазначеної професії [14]. Наявність післяопераційних швів є підставою для перевірки медичних установ, де проводяться ві-

дповідні операції.

3. Направлення інформації в транспортні та територіальні органи внутрішніх справ про виявлення трупа невідомої особи.

Даний захід є ефективним при налагодженій системі обміну інформацією між слідчими та оперативними підрозділами внутрішніх справ.

4. Використання різного роду місцевих, регіональних та державних обліків, що ведуться в інформаційних центрах та експертно-криміналістичних підрозділах органів внутрішніх справ.

5. Пред'явлення трупа для впізнання залежно від конкретних обставин може проводитись до, паралельно або після огляду місця події та трупу. На місці виявлення трупу він може бути впізнаним присутніми при огляді громадянами, які мешкають у містах поблизу від місця події, мешканцями сіл, прилеглих до залізниці, а також особами, які працюють на об'єктах залізничного транспорту.

6. Проведення експертиз: дактилоскопічної, судово-портретної, судово-почерковознавчої, судово-медичної або комплексної медико-криміналістичної експертизи.

Ми не випадково приділяємо значну увагу питанню встановлення особи потерпілого. Адже встановивши особу загиблого, можна дослідити її зв'язки, її психічний та фізичний стан, встановити, чи були наміри в цієї людини вчинити самогубство, чи була ситуація, під час якої (наприклад, робота на об'єктах із підвищеною небезпекою) міг статися нещасний випадок.

Висновок. На початковому етапі слідства першочерговим завданням, що стоїть перед слідчим, є встановлення особи потерпілого, з'ясування механізму дій злочинця, тобто встановлення, як і чим була заподіяна смерть, а також способу підготовки вбивства і способу приховування його слідів; встановлення осіб, які знаходились (здатні знаходитись) на місці вбивства чи поблизу, шляхом вивчення слідів на місці події й обстановки навколо місця події і проведення пошукових заходів у прилеглому районі.

На підставі аналізу всіх встановлених обставин справи можна зробити висновок про те, чи мало місце навмисне вбивство, вбивство з необережності, нещасний випадок чи самогубство, а також про мету й мотив вбивства.

Бібліографічні посилання

1. Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, С.Б. Гавриш та ін.; За заг. ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація.– 3-тє вид., переробл. та доп. – Харків, 2006.

2. *Образцов В.А.* Вопросы методологии научных исследований и проблемы установления преступников по делам об умышленных убийствах // Проблемы совершенствования тактики и методики расследования преступлений. – Иркутск, 1980.

3. *Кузнецов Н.М.* Криминалистические средства и методы установления фактов сокрытия следов преступления // Криминалистическая сущность, средства и методы установления способов сокрытия следов преступлений: Сб. науч. трудов под. ред. И.М. Лузгина. – М., 1987.

4. Особливості провадження допиту підозрюваного (обвинуваченого) з метою недопущення тортур та інших порушень прав людини: Посібник / В.К. Весельський, В.С. Кузьмічов, В.С. Мацишин, А.В. Старушкевич. – К., 2004.
5. *Белкин Р.С.* Криминалистическая энциклопедия: Справоч. пособ. – М., 1997.
6. Криминалистика: Учеб. / Под ред. С.П. Митричева, М.П. Шаламова. – М., 1963.
7. *Кузнецов О.Г.* Особенности возбуждения уголовного дела по факту обнаружения частей расчлененного трупа // Научные исследования высшей школы. – Тюмень, 1999.
8. *Семенов В.В.* Методика розслідування вбивств, прихованих інсценуванням: Дис. ... канд. юрид. наук. – Харків, 2004.
9. *Коновалова В.Е.* Негативные обстоятельства и их значение в расследовании преступлений // Радянське право. – 1958. – № 6. – С. 53-59.
10. *Овечкин В.А.* Общие положения методики расследования преступлений, сокрытых инсценировками: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Харьков, 1975.
11. Про затвердження Інструкції про порядок розслідування та обліку нещасних випадків невиробничого характеру на залізничному транспорті України: Наказ Міністерства транспорту України від 08.04.1998 № 117 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uapravo.net/data/base53/ukr53663.htm>.
12. *Гельманов А.Г.* Криминалистическая характеристика способа сокрытия преступлений против жизни и здоровья: Учеб. пособие. – Омск, 1989.
13. *Цыганенко М.И.* Организационно-тактические аспекты раскрытия убийств, совершаемых на железнодорожном транспорте: Дис. ... канд. юрид. наук. – К., 1987.
14. *Втюрин А.В., Коновалов А.И.* Профессиональные признаки, устанавливаемые при идентификации личности неопознанного трупа // Актуальные проблемы теории и практики оперативно-розыскной деятельности в современных условиях. – Тюмень, 2000.

Надійшла до редакції 21.09.2011

В.Б. Вишня
доктор технічних наук, професор
В.О. Мирошніченко
кандидат технічних наук, доцент
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 62-52

СУЧАСНІ ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ДЛЯ КОНТРОЛЮ ПЕРЕСУВНИХ ОБ'ЄКТІВ

Статтю присвячено аналізу сучасних технічних засобів та інформаційних технологій, призначених для охорони, контролю і спостереження наземних віддалених пересувних об'єктів у рамках задач, які вирішують правоохоронні органи.

Ключові слова: віддалені пересувні об'єкти, контролер, стільниковий зв'язок, глобальне позиціонування об'єктів, дистанційне управління, аналогові та контактні датчики.

Стаття посвящена аналізу современных технических средств и информационных технологий, используемых для охраны, контроля